

چاچہ آئی بہر و تہر

ڈاکٹر صابر بدل خان

یونیورسٹی آف اورینٹل اسٹڈیز، پٹواری، اٹلی

Abstract

Baloch have developed a rich body of oral literature to mark any occasion of life. Riddles are one of these. People from all walks of life, age and sex are noted to have a special interest in riddles and participating in riddle telling competitions. During the late 19th century Longworth Dames observed that the Baloch "are addicted" to composing riddles on any unusual circumstance which attracts their attention. This extraordinary interest of theirs has caused a very rich body of this literary genre among the Baloch. Unfortunately, not much work has been carried out so far to collect these and bring them to the attention of a wider readership.

This paper is an attempt to discuss the present state of research on Balochi riddles and the available material in/on it. It also discusses Balochi riddles within the context of wider international riddle studies and corpuses. Its main aim is to stimulate and encourage local students of oral traditions to carry out further research on this important literary genre before it is too late.

گچین لبز: بلوچی چاچ، بتل، بسینک، دری قومانی چاچ، چاچہ ارزشت

پتار:

چاچہ سرزبانی لبز انک ایک پُر ارزشتیں تہرے کہ تیو گیس جہان قوم عزبانانی توکاکیں وڑا است

انت، بے شک جاہے کم جاہے گیس۔ چاچہ بنی آدمہ ذہانت ایک چکا سے ہم است انت ذہن و دوم

توانا بونگ ءِ واسٹہ یک پُر ارزشتیں زریعہ یے ہم، شاید ہسے سوب انت کہ بازیں ملاں کو ہنی زمانگاں شہزادگان ءِ گونڈوئی ءِ چاچہ جنگ ءِ مانا کنگ ہیل دینگ بوتگ داں کہ آیانی ذہنی ردوم سرجم بہ بیت۔ مثال ءِ حبر ءِ ہندوستان ءِ رگ وید ءِ نبشتہ انت کہ کوہنیں زمانگ ءِ ہندوستان ءِ جنکاناں ءِ سور ءِ تیاری ءِ وہداں ایدگہ لوگی کارانی سر و سوج ءِ ہواری ءِ چاچہ ءِ حاصیں ہیل کاری ءِ ہم دیگ بوتگ، چیا کہ بازیں چاچہ ءِ آیانی مانا ءِ زانگ ہسے گپ ءِ ثبوت بوتگ کہ جنک نوں رُستگ ءِ مزین انت ءِ پھ سور ءِ تیاری انت ءِ آئی ذہنی ردوم برابر انت۔

چاچہ چو بتل ءِ بسیتک (basittuk) ءِ وڑا ہر روچی نیں زند ءِ تہا سوشلائزیشن ءِ یک پُر ارزشتیں زریعہ یے ہم است انت، بلئے چو کہ بتل ءِ بسیتک شپ ءِ روج ءِ توکا کجام یک وہد ءِ پاس ءِ گوشتک بوت کن انت ءِ چو کہ آیانی گوشتک ءِ جُست ءِ پٹہ ءِ رہند ہوار نہ انت، بلکیں اے یکردمی درشان انت ءِ آیانی واسٹہ دیم ءِ مردم ءِ کجام یک وڑیں درا نگازی ءِ ثرت الم نہ انت، ایشاں مردم کجام یک حالتے ءِ پیدا بو نگا گوشت کنت۔ بلئے چو کہ چاچہ جُست و پٹہ ءِ دروشم ءِ انت ءِ جُست ءِ پٹہ ءِ دو مردم یاد و ٹولی بوؤگ المی انت، ہسے واسٹہ چاچہ جنگ ءِ مانا کنگ ءِ واسٹہ ہما وڑیں ماحولے ءِ بونگ یا جوڑ کنگ المی انت۔ ہسے سوب انت کہ چاچہ جنگ ءِ ثر تریں وہد ءِ پاس شپ ءِ اولی پاس زانگ بوتگ۔ اے ہما وہد انت کہ لوگ ءِ تیوگیں مردم یا ہمسائنگانی گونڈیں چک ہم چہ روج ءِ کار، دزگئی ءِ تگ ءِ تاچاں پد آس ءِ دیم ءِ نشنگ انت ءِ چاچہ جنو کائی ءِ مانا کنو کائی اش کنگ۔

چاچہ چو کہ جُست ءِ پرس ءِ بنیاد ءِ انت چاچہ ءِ لُیب ءِ بہر زور وکیں مردم و تارا دو ٹولی آں بہر کن انت۔ یکے ٹولی ءِ چاچہ جنت ءِ دومی ٹولی باید کہ چاچہ ءِ مانا بکنت ءِ پداوتی باری ءِ چاچہ بخت ءِ دیم ءِ ٹولی مانا بکنت۔ ہسے پیم ءِ شپ ءِ یک مزنیں بہرے گوشتک۔ مئے کچج ءِ دگ ءِ چاچہ ءِ لُیب ءِ پھکاوتی رہندے بوتگ چو کہ اگاں دیم ءِ گروپ ءِ چاچہ ءِ مانا زانگ گڑا آئی یک لُیبے کنتک، بلئے اگاں آئی نزانتک گڑا اولی گروپ ءِ گوشتک کہ مارا یا منا ملکے (مینگ یا شہرے) بدے دومی گروپ ءِ گوشتہ بروبر و پلان ملک (شہر یا مینگ) تنی انت

چو کہ برو برو پچھو رتئی انت اگاں اولی گروپ ء را اے ملک دوست نہ بوتگ گڑا گشتنگ ءے کہ ما اے ملک ء
مزوراں مارادگہ ملک ءے بدے اگاں ملکہ دوست بوتگ گڑاں گشتنگ ءے ”جی جی یہ پچھو رتئی کناں ہلے کناں
ہلے کناں سی ۳۰ کچک ء جل ءے کناں لالاء آجک ء پل ءے کناں“ ء نوں پدا چاچ ء مانا یے گوشنگ اگاں
دومی چاچ پدا دومی گروپ ء کٹینگ گڑا چو بوت کنگ کہ ہما ملک کہ ساری ء آگروپ ء رادانگ انت چہ ہما
مکاں یکے پدا اے گروپ ء راواتر کنگ۔ اے پیم ء اگاں درستی کش ء گور ء ملک پہ دیگ ء ہلاس کنگ انت یا
شپ دیر ء شنگ گڑا چاچ جنوکائی کٹینگ ء ہر کس وتی لوگاں شنگ ء وپنگ۔ باز وداں چاچ جنوکائی ء بہر
زورو کیں چکاں چہ وتی لوگاں چیزے چیزے پہ ورگ ء آورنگ گوں ء لیب ء ہلاسی ء نشنگ ء وارنگ یا ہما
ٹولی ء کہ لیب کٹینگ ورگ ہمائی برنگ انت۔

بلوچانی گورا چاچ جنگ ء نوکیں چاچ جوڑ کنگ پہ کسانیں چکانی ردوم ء واسطہ المی میں چیزے زانگ
بوتگ ء ہمسارگانی چکانی زمستانی شپاں یکجا ہوگا لیب کنگ ء یک جوانیں دروسیلہ یے بوتگ ہلے مئے
سرپدی ء چاچانی سرادگہ حاصیں رسم بندوک نہ بوتگ چو کہ ہندوستان ء بازیں دمگانی مردمانی باروا کو نہیں
زمانگ ء بوتگ۔ امریکہ ء کیلیفورنیا یونیورسٹی ء کوہنیں لبزانک ء استاد پروفیسر آلن ڈنڈس (Alan Dundes)
(Dundes ء شکاگو یونیورسٹی ء وید پرکاش واتک (Ved Prakash Vatuk) نبشتہ کن انت کہ
ہندوستان ء چاچ جنگ ء مانا کنگا لوگ ء درستیں مردم بہر زورنت۔ تہنا نوک سوریں جنیں چک بہر نہ
زورنت۔ آدیوان ء توکایک کڈے ء نندنت ء وتی سریک ء چہ دیم ء دور نہ کن انت۔ اے پے ہاترا کہ آ
لوگ واجہ ء کھول ء مردیناں وتی دیم ء پیش نہ دارنت۔ اگاں آنیار چاچ ء مانا کٹیت گڑا آوتی کش ء
نشنگیں چکے ء را، یا وتی ترویا دگہ جنینے ء را چاچ ء مانایاں ہلوت کنت ء پدا ہما جنین دیوان ء چاچ ء مانا ء گوشیت۔
یا اگاں نوک سوریں نثار چاچے زانت کہ آنیار گوشنگ لوٹیت، آنیار ہم دگہ چکے یا جنینے ء را گوشیت پدا ہما
چک یا جنین دیوان ء تہا ہے چاچ ء جنت۔ (Dundes and Vatuk, p. 89)

ہندوستان، ہیتمی کرن، سنسکرت زبان، ناولاں ماے گنداس کہ کو نہیں زمانگ، شاعرانی تربیت،
واستہ ہم آیاناں بازیں چاچانی یاد کنائینگ الہی زانگ بوتگ، چیا کہ کو نہیں زمانگ، مردمانی لیکہ ہمے بوتگ کہ
چاچ ذہناں کچ کنت، پیم، تیز کنت، پہ ہمے حاترادیوانانی تہاچاچ جنگ، مانا کنگ مشکولی، ہواریک ذہنی
تربیت، ہم زانگ بوتگ۔

چو کہ بلوچانی گورا کو نہیں نبشتی دپتر نیست مازان ایں باریں کو نہیں زمانگ، بلوچاں چاچ، راجہ اہمیت داتگ،
بلئے ہندوستان، وید (Reg veda) کہ چہ مرچی، 3000 سال پیش (بزاں ہزار سال پیش چہ عیسیٰ) نبشتہ کنگ
بوتگ انت آیانی توکاماوانیں کہ آزمانگ، ہندوستان، جنیناناں پہ سور، تیار کنگ، واستہ، لہتیں کار، ہیل دیگ بوتگ انت کہ
آیانی توک، ایک بستار کرزیں چیزے چاچ، ہیل کاری بوتگ بزاں اگاں جنینے چاچ نہ زانگ آئی، راتریں مرد رسگ،
امید سک کم بوتگ انت۔

ہمے پیم، مہابھارت (Mahabharata)، راماینا (Ramayana)، توکا ہم ماوانیں کہ بادشاہاں
وتی دربارانی توکاچاچ، مقابلہ ٹاہیننگ انت، دانائیں مردم کہ چاچ بندگ ومانا کنگا تیز بوتگ انت آیاناں بادشاہ،
گورا حاصیں نزکی بوتگ چیا کہ بادشاہانی ہر و ہدا دل، تب، گپ ہمے بوتگ کہ آئی دربار، مردم چاچ، دومی
آں بند کت بکن انت۔ (اے سر حال، سراکشیں سرپدی، واستہ ڈنڈس، واتک، برز، حوالہ داتگیں
نبشتانک، بچارات (Bhagwat, 1965)

نبشتی تاریخ نہ بوتگ، سوب، ماگوشت نہ کنیں کہ باریں گوتگیں دور، باریانی بلوچ سردار
، حاکماں وتی دیوانانی توکاچاچ، مقابلہ ٹاہیننگ یانہ، یا آیانی گوراچاچ، اہمیت چے بوتگ بلئے لانگ ور تھ ڈیمز
نبشتہ کنت کہ بلوچاناں چاچ، بندگ، مانا کنگ، سکیں مز نیں جے است، گوشت کہ آراہ، روگا بوتگاں اگاں
اشرے، مردے یادگے چیزے چہ دور، درا بوتگ آکاروان، یک مردے، دل، (تہر بنگ) گڑا آئی ہما
ساہت، چاچ، زبان، ہما چیزے، دروشم گوشنگ انت، کاروان، ہماہاناں یاد یوان، مردماناں جُست کنگ کہ

اے چیز چہ چیزے۔ ایسی ماچہ وتی ذاتی تجربہ ء ہم زاناں کہ مئے کسانى ء وہدیکہ ٹیلیویژن ء ریڈیو نیست ات مئے مستریں مشکولی کتہ ء گوشدارگ ات یا چاچ ء جنگ ء مانا کنگ ات۔ ہر شپ ماچاچ جت ء ہر شپ ء چاچ دگر انت چیا کہ مستریں جہد ہمیش ات کہ مردم انجیں چاچ بگو شیت کہ دیم ء ٹولی بندہ بیت ء مردم ملک پہ ملک ء سر اکٹان بکت ء دومی ٹولی ء راپروش بہ بیت۔ چو کہ چک ہر وہد اہمے ہمسارنگانی چک انتت ہمے واسطہ ہر شپ نوکیں چاچ چہ پیریناں یاد کت ء اتکاں۔

چاچانی کو ہن ء قدیمی ء سر مردم ہچ گوشت نہ کنت، بلئے اے المی نیں گپ انت کہ چاچ انساناں چہ ہما وہد اگون انت کہ آپیداک بوتگ انت آسانی لمب ء نندگ ء چاچ ء کتہ جنگ انسانانی مستریں مشکولیاں چہ یکے بوتگ ء است انت۔ جہانی زانکاراں ہر ملک ء قوم ء تہا ہزارانی کساس ء چاچ چنگ ء جم کنگ انت ء اے کار ء توکاروچ پہ روج گیشی ء شاہگانی آہگ ء انت۔ بازیں چاچ بازیں قومانی تہا کیوں وڑا انت یا کم ء گیشن کیوں وڑا انت ایسی ء سوب یکے اے بوت کنت کہ انسانی دماغ یکیں وڑا کار کن انت یا چو کسہانی وڑا کہ چہ یک قوم ء ملک ء دومی ء رار سینتگ انت۔ ایثانی تہا مردم میت ء مردگ ء درور ء دات کنت کہ بلوچی ء "اجانب کدرتے دیستوں، سرش پنچ، تنش پنچ ء نیس چار" (کم ء گیشن ہمے وڑیں چاچ انگریزی ء ایٹالیائی زبانان ہم است انت) یا ہیک ء سر اچاچ ء ہمے پیم ء دگہ بازیں چاچ کہ بازیں قومانی توکا کیوں وڑا است انت۔ بلئے یکے چہ مشہور تریں چاچاں شاید ہما چاچ انت کہ آ انسان ء گونڈوی، ورنائی ء پیری ء سر انت کہ کم ء گیشن درستیں زبانانی توکا اے چاچ اٹکنگ بوتہ۔ یونانی کوہنیں کسہاں (mythology) مان انت کہ تھیبس (Thebes) ء شہر کہ کوہنیں یونان ء امتھنزہ پد دومی مستریں شہر بوتگ آئی مزنیں دروازگ ء دپ ء اسفنکس (Sphinx) نشتگ (اسفنکس یک ہیلی دیہہ ء بوتگ کہ آئی سر انسانی ء جون شیرے بوتگ یک اسفنکس ء مصر ء ہم است، انت بلئے اے کتہ یونانی اسفنکس ء بارہا انت۔) شہر ء ہر نوکیں مردم ءے چہ درا اٹگ ء پترگ لوٹگ اسفنکس آئی ء راک چاچ ء جت کنگ۔ ثرت اے بوتگ کہ ہر کس کہ اے چاچ ء مانا ہما انت اسفنکس آئی ء راشیت ء اگاں کسے اے چاچ ء مانا ہما

بزانت اسفنکس وتارا تباہ کنت۔ چاچہ چوش انت کہ ”آکجام چیز انت کہ سُبہ چار پادے سراگردیت نیم روجے دو پادے سراگردیت ءیکہ ءسے پادے سراگردیت؟“ یونانی داستان کہ کارنت کہ چہ بازیں وہد و مدتاں کس ءے چاچہ مانا نرانت ءے دیہہ ءمز نیں مردم ءے ساہ گپت۔ پد امز نیں وہد ءزما نگے پد اوڈ پیس (Oedipus) ہے شہر ء کیت۔ اسفنکس آئی ءرا ہم داریت ءوتی شرت ءگو شیت کہ اے شہر ءپترگ ءواستہ یک شرتے است۔ آشرت ایش انت کہ من یک چاچے جنیں، اگاں تو منی چاچہ مانا کت، من وتارا کشیں ءتو شہر ءپتر، اگاں تو چاچہ مانا کت نہ کت، من ترا کشیں۔ اوڈ پیس چاریت کہ اے بلاء کرا دگہ راہ نیست گوشت ءے کہ وتی چاچہ ءگوش۔ اسفنکس وتی چاچہ گوشت ءاوڈ پیس ہما دمان ءچاچہ مانا کت، کہ اے چاچہ مانا ’انسان انت، کہ نوکی ءچار دست ءپادے سراگو کو کنت، ورنائی ءدوپادانی سراگردیت ءپیری ءلٹ ءمک ءگردیت۔“ گوں وتی چاچہ مانا ءشنگا اسفنکس وتارا چہ کلات ءجہلا بُنادور دنت ءچو پوڑ ءوڑا ئش ئش بیت ءگار و بیگواہ بیت۔ کہ گو شیت کہ اوڈ پیس پدا ہے ملک ءبادشاہ جوڑ بیت ءوتی مات ءسانگ کنت کہ چہ آئی آئی ءرا چار چک بیت۔ (Rokem, , 1996, p. 256)

آزما نگ جنگ ءجدلانی زما نگ بوتگ ءمردماں شہر حصارانی توکا کنگ انت شہرانی حصاراناں تہنایک ءدومز نیں گیٹ پر بوتگ کہ گیٹانی سراگاٹ ءسپاہی نندوک بوتگ انت، داں کہ ہر کس پہ دیم اتک ءدرا تک مہ کنت ءدرا مد ءناشنا سیں مردمانی حساب دارگ بہ بیت۔ چاچانی بہرہ تہر ءسراجر من استاد پیش (Petsh) وتی کتاب ”چاچانی سراچشناک“ ءچاچاناں دو مز نیں تہراں ونڈ کنت، یکے ہما کہ کسانیں روے ءسادگیں زبان ءگو شنگ بنت چو کہ بلوچی ء”زنگی تو پنگ ءدور جنت“ یا اے کہ تاں سر ءنہ برے آپ نہ وارت۔ ءدومی ہما کہ آشتری وزن ءانت ءبرے برے شترانی تہا ہم گو شنگ بوتگ انت، چو کہ مردم اے چاچہ ءمسال ءدات کنت کہ چہ بازیں زبان ءدمگاں ریکارڈ کنگ بوتگ۔

King I am none
Yet a crown on my head I wear
Watch I none
Yet the time I declare

بزاں بادشاہ من نہ اوں، بلئے تاج ے مناسرا، گھڑیال ے من نہ اوں بلئے وہدء گو شینگوں (بزاں کروس)

(G. F. Abbott, Macedonian Folklore, p. 309).

پروفیسر پیش آء اولی چاچانی تھرء توکا گیشتریں چاچ کاہنت مردم پارسی چاچ آء اے درورء دات
کنت کہ ”آکجام چیز انت کہ نہ دیست ے کئے، نہ چشت ے کئے، نہ دست جت ے کئے بلئے ہر جاگاں است انت ء
ہر کسی واستہ المی انت۔“ (بزاں گوات) یا پارسی ء دگہ چاچ ے کہ ”تنکہ آزمان مہ گریت ارس ے نہ
رچنت“ (بزاں کہ ہمرء گردء گروک ء پد ہور بیت) یا ”آکجام چیز انت کہ چہ آپ ء انت، بلئے آپ ء ے کئے ہلاس
بیت“ (برپ یا واد)۔ ہے درج ء مردم انگریزی بتل ء اے مسال ء دات کنت کہ ”دوبرات یکیں کوہ ء بن ء زندگی
کن انت، بلئے یکے دومی ء لوگ ء بہہ نہ گندنت“ (بزاں چم ء پونز ء لٹ) یا ”اے نیمگا اڑگ اڑگیں کوہ، آنیمگا اڑگ
اڑگیں کوہ، نیام ء بریتگیں گوشت“ (دنتان ء لک) بلوچی چاچانی توکا اے اولی تھرء درور بے کساس انت ء بلوچی
چاچانی کتاب چہ اے پیہیں دروراں پڑ انت ہے واستہ من المی نہ زانیں کہ ادا گیشیں مسال بیاریں بلئے یک ء
دورور دیگ بدنہ انت چو کہ ”ہنگ ء بجن ساپ ے کن، شر ءے بچارمان ے کن“ (سوچن ء بندیک) یا ”بندہ ے
گندیت ہدائے نہ گندیت“ (بزاں واب گندگ) یا بالو بال انت بانزل ے پر نیست، جہل ء کیت انت پادے
پر نیست، سرے اسپتیں موڈے پر نیست (ترونگل) یا ”بانے پڑیں چہ سہریں کلاہ ء“ (باکس)۔ پروفیسر پیش آء
چاچانی دومی تھر کہ آشتری زبان ء انت ہم بلوچی ء بے کساس ء است انت چو کہ بلوچی ء اے چاچ کہ

آلی بندگاں چار چو بدار
چاریں پلواں آمت انت
شاہ ء کدرت ء درست یک انت

گوں یک ءِ دومی ءِ ہمدست انت
چم اش پہ ڈگار ءِ سک انت
(بزاں تہت)
دگے درورے،

تازی منی و ہدے ازیت
تچکیں پڑاں دارگ نہ بیت
ہوناں وتی ریچان کنت
نکشاں نمیرا نیں گڈیت
(بزاں کلم)

یا

نئے اشترے نئے اسپ ءِ گوک
بالا نشین انت چو کٹوک
دور شاپ جنوکیں متلوک
پہناء ءِ داریت دو اپوگ
(بزاں ریل گاڑی)
گڈی درور چو کہ
یک دست ءِ دو پادیں روبا
دُ مے دراج انت چو چوب ءِ
شیری نارگ ءِ گران انت

سپاہیں جنگل ۽ بُرّان انت (بزاں استرگ)

اے تھر ۽ یک درورے چہ انگریزی چاچاں ہم مردم دات کنت کہ اے درا جیں شتر یے بہر ایت۔ ایٹی توکا
کوہنیں زمانگ ۽ کسہ ۽ شیرزی زبان ۽ دیگ بوگ۔ آچوش انت کہ بادشاہ ۽ سپاہی میتگ ۽ ۽ دور کن انت
یک سپاہی ۽ (کہ اصل ۽ شیتان ۽ چک بیت) یک لوگے ۽ پتریت کہ آہر اجنین ۽ مان بیت۔ جنین ۽ را
گوشت من تراہتیں چاچ گوشتیں، منی چاچاں مانا بکن۔ اگاں مانانہ کُت انت من گوں توہمستری کنیں۔ اے
چاچ اے وڑا انت۔

"O answer me these questions three
Or surely you shall lie with me.
"And answer me three more questions still
Or surely you shall give me my will.
"And answer me these questions nine
Or surely you shall be mine, all mine.
"And answer not my three times three
In a thousand pieces I will tear thee.
"O what is louder than a horn?
And what is sharper than a thorn?
"And what is whiter than the milk?
And what is softer than the silk?
"O what is colder than the clay?
And what is broader than the way?
"O what is higher than a tree?
And what is deeper than the sea?
"And what is worse than a woman's tongue?
O answer me, as I'm my father's son!"
"O thunder's louder than the horn
And hunger's sharper than a thorn.
"And snow is whiter than the milk
And down is softer than the silk.
"And death is colder than the clay
And love is broader than the way.
"And heaven is higher than a tree

And hell is deeper than the sea.
 "And the devil is worse than a woman's tongue
 And you Sir Knight you are the devil's father's son."
 And when he heard her name his name,
 O he rose up in a fire of flame.
 He clapped his wings and aloud did cry,
 In a flame of fire away did fly.
 (Source: Derek Taylor (ed.), Little Book Of Ballads, Derek Taylor Books,
 Great Britain, 2017, pp. 39-42.)

چاچانی دگہ یک تہرے ہم است انت کہ آہاناں انگریزیء Neck Riddle یا ”گردن چاچ“ یا
 "Neck saving riddle" بزاں ”گردن رکنو کیس چاچ“ گوشت۔ اے ہماچاچ انت کہ گیدی کسہانی توکا است
 انت ء اودا بادشاہ، کازی، منج، وزیر یا بادشاہ ذادگ مرگ ء سزار سنگیں مردماناں گوشت کہ شے ساہ تہنا ہما پیار کینگ
 بیت کہ شمایک انچیں چاچے بہ جن ات کہ ما آئی مانا ہا بند بہ باں۔ اگاں مانا کت کت سزا بر جاہ مانیت بلہ اگاں مانا کت
 نہ کت گڑا شے سزا بکشتنگ ء تو آزات ء۔ پروفیسر الالیدر ELLA LEATHER ء یک ”گردن چاچ“ ء
 1907 ء کنگ ات ء نبشتہ کنگ ات، کہ آپوش انت ”یک رندے یک مردے ء ایک پسے دزی کنگ ء سوب ء
 پاہو ء کنگ ء سزا دیگ بوتگ ات۔ ججاں چارات کہ مردور نایے ء بوت کت کہ پس آئی نہ ڈزنگ ہے واسطہ آئی ء را
 گوشت کہ ماترا یک شرطے ء آزات کن ایں کہ تو یک انچیں چاچے بجن کہ چہ ماکس آئی مانا کت مہ کت۔ ماترا سے
 روج ء مہلت دیں، اگاں تاں سے روج ء تو چوشیں چاچے گوشت نہ کت گڑا ترا پاہو دیگ ء کنگ بیت۔ گوں ہے
 شرط ء مرد ء راجہ جیل ء پہ سے روج ء یلہ کنگ بوت۔

مرد چہ جیل ء در کئیت ء دیم پہ وتی لوگ ء روت۔ راہ ء گندیت کہ اسپ ء سر ء کڈولگ در چک
 ء گرک ء ایر انت۔ مرد ہے کڈولگ ء چاریت ء دل ء جیڑیت کہ چندے وداں پد منی سر ء ہم ہے حال بیت۔
 ہے گڈ ء منج ء توکا گار بیت داں کہ وتی لوگ ء سر بیت۔ لوگ ء وتی حیاں ء تلیچینیت کہ انچیں چاچے دل ء بیت
 کہ آججاں بند کت بکت، بلے، اے سیں روچاں آوتی دل ء ہرچی کہ زور جنت آنیارا بچ چوشیں چاچے دل ء

نمیت کہ آئی مانا کنگ گران بہ بیت ء آجاں بندکت بکنت۔ سیمی روج ء پھ ترس ء لرز چہ وتی لوگ ء در کسیت ء دیم پھ جیل ء روگا بیت کہ نوں منی زندگی ء گڈی روج اتنگ انت داں گندیت کہ ہے اسپ ء کڈولگ کہ آئی در چک ء سرا دیستگ ات آئی تہا مگر گے ء کڈو بستگ ء چہ کڈو ء شش چوکی ء سر در انت کہ چلی چلی کنگا انت۔ ہے دمان ء آئی ذہن ء اے چاچ کسیت کہ انگریزی ء چوش انت:

"As I walked out, as I walked in, from the dead I saw the living spring. Blessed May Christ Jesus be for the six have set the seventh free" (Ella Leather, 1912, pp. 178-79; Michael Elias, p. 194)

بزاں ”من و ہدے کہ ڈن ء شتاں، من و ہدے کہ تہا اتکاں، من دیست کہ چہ مُردگ ء زندگی پیدا اک بوتگ ات، تو سیپ ء ستاء لائک انت حضرت عیسیٰ (کہ اے تمہیں کراماتاں پیش داریت) اے ششیناں، پتہمی ء زند بکشات “جہاں کہ اے چاچ اشکت آگٹ ء ہیراں بوتنت ء گوشت اش کہ تئی راست انت ما اے چاچ ء ماناء نزائیں، برو تو آزات ءے، بلتے چاچ ء ماناء مارا بگش ء برو۔ مرد ء گوشت ”اولی بند منی چہ جیل ء در آگ ء دو وار پترگ ء سرا انت۔ دومی بند ء مانا ایش انت کہ چہ مُرتگیں اسپ ء سرگ ء مُرگے ء کڈوے بستگ ات ء چہ کڈو ء شش چوکی در ات۔ گڈی بند ء مانا ایش انت کہ اے ہے ششیں چنکی آئی برکت ات کہ منا اے چاچ ء بندگ ء سکین رس ات ء شماگٹ و گر بوت ءے منی جان چہ پاہو ء رکت ات۔

ہے تہر ء، بزاں گردن رکیں چاچانی، دگہ یک مثالے مردم چہ اے جہل ء چاچ ء دات کنت کہ اے ہم بند ات ء کسہی چاچ ایت۔ اے چاچ ء بن کسہ چوش انت کہ یک جینے یک جرے کنت ء آئی ء را موت ء سزا دیگ بیت۔ آجانی کراوتی جان بکشی ء ارز ء پریات ء کنت۔ نج چارنت کہ جین سکین

شر رنگیں ءور نائیں جنین ایت جنین ءرا گوشت کہ ماترا ہا شرط ءیلہ کن ایں کہ تو مارا چاچے ءسرا بند بکن
 ءے۔ جنین سے روچ ءمہلت گپیت ءوتی لوگ ءروت۔ سیسی روچ ءجنین گوں اے جہل ءچاچہ ءجانی دیم
 ءپیش بیت کہ ایسی سر حال انت:

"My Love"

"Love I sit,

Love I stand

Love I hold

Fast in hand.

I see Love,

Love sees me not

Riddle me that, or hanged I'll be"

(F. J. Norton, "Prisoner Who Saved his Neck with a Riddle", p. 35; Michael Elias, 1998 "Neck-riddles").

نج گٹ ءحیران بنت ءجنین ءرا آزات کن انت، بلے جنین ءرا گوشت کہ مارا وتی
 چاچہ ءمانا بکن ءبدے۔ جنین گوشت کہ منی چاچہ ءمانا ایش انت کہ منایک کچے بوتگ کہ آئیگی نام بوتگ
 "Love"۔ زمستان اٹلگ منا گڈ ءپوشاک نہ بوتگ من چارتگ کہ سردی منا کشتیت ءمنی مرگ ءپد منی
 کچک بے واہند بیت ءآئی ءرا پدا گژن کشتیت۔ من پہ بے وسی ءنا علاجی وتی کچک کشتیت۔ آئیگی پوست
 کشتیت ءپہ وتا کرشی یے جوڑ کتگ کہ آئی ءسرا کشتیت، بزاں من "Love" ءسرا اندوک بوتگاں، کوش
 جوڑ کتگ ءپاداء کر تگ انت، بزاں من "Love" ءسرا اوشتو کاں۔ پہ دستان دستانگ جوڑ کر تگ کہ منا
 دست ءانت بزاں من "Love" گوں دستان داشنگ۔ آئی وتی دست چار انت کہ دستانہانی توکا انت
 بزاں آ "Love" ءگندیت بلے "Love" آئی ءرا دیست نہ کنت۔ گوں ہے چاچہ ءآئی نج بند کت انت ء
 وتی گردن رکنت۔

اے تھرء چاچانی باروا اے گوشگ بیت کہ اے واقعاتی چاچ انت ء اے چاچاں تہنا ہما مردم مانا
کت کن انت کہ آ اے واقعاتاں سہی ء سر پد انت۔ پے ہاتر چیزے فوکلورسٹ ایشاں چاچانی توکا آرگ ء
چک ء پد بیت بلئے نوں کم ء گیسن اے منگ بوتگ کہ اے چاچانی تھرء توکا کائنات۔ پے اے تھرء چاچانی سرا
گیشتر زانگ ء زانگ ء واسنہ بچارات:

Roger D. Abrahams, Between the Living and the Dead;
B. H. Fussell, "The 'Neck Riddle' and Dramatic Form".

تیوگیں جہان ء گیدی کسہانی توکا اے پیہیں چاچ بے کساس ء است انت۔ ہے تھرء دگہ، لہتیں چاچ
است انت کہ آیاں گیشتر و ہداں گریہیں مردے، شوانگے، بلوچکے، گوشت ء بلا بلائیں مردم ء عالماں بند
کنت یا اے پیہیں چاچانی مانا ء گوشت ء پے و تا یا پے وتی لوگ واجہ ء آزاتی یا بادشاہ ء جنک یا بادشاہی ء تاج ء
کٹیت۔ مئے بلوچانی کسہی مڈی تنے و ہدی سرجم ء چنگ ء یکجا کنگ نہ بوتگ ء نوں ٹرس ہمیش انت کہ نوکیں
دور ء ٹیلی ویژن ء انٹرنیٹ مئے کو نہیں لبز انکی مڈی ء پے دائم ء گار و بیگواہ بکنت، بلئے چہ استیں مواداں ہے
پد درانت کہ بلوچی کسہ چہ اے پیہیں چاچاں پڑانت۔

1923ء جرمن فوکلورسٹ والٹر آندرسن Walter Anderson کسہانی کتابے ماں جرمن زبان
ء شنگ کنگ ات۔ اے کتاب ء توکا یک کسہے است ات کہ آندرسن ء گمان ء اے کسہ ء بندات چہ فلسطین ء
بوتگ ات ء پد اتیوگیں دُنیا ء شنگ بوتگ ات۔ اے کسہ ء تنے و ہدی چہ 700 ء گیسن ریکارڈنگ چہ جہان ء دگہ
دگہ ملکاں کنگ بوتگ انت۔ اے کسہ ء توکا یک شوانگے یادہ کانی ء جنین یا جنکے بادشاہ ء یا وزیر ء جنڈ ء یا جنک ء
چاچانی مانایاں گوشت ء پے و تا آزاتی یا پے وتی مرد ء بادشاہ ء جنک ء کٹیت۔ اے جنک جہان ء دگہ دگہ قوم ء
ملکاں دگہ دگہ نامانی سرا زانگ بیت چو کہ چیک ء مانیکا Manica، امریکہ ء لہتیں دمگاں

سامانتا Samanta، چلی ء ایسا بللا Isabella، روس ء سمیلچہ، آئرلینڈ ء بریجٹ، کزاختان، ترکمانستان ء تاجکستان ء ایرینے نام ء زانگ بیت (Rodriguez, 1998)۔

ہے کسہ بلوچانی گوراہم مشہور انت ء تہنا شاپک ء میتگ ء کیس چکر ء من چہ دو مرد ماں ایشرا ریکاڈ کنگ ات۔ دلچسپی ء گپ ایش انت کہ اے درستی قومانی کسہانی تہا چاچہ کم ء گیسن ہے یکین انت یا کیس بدلی ء سدلی ء گوں گوشتگ بنت۔ اے چاچہ اے پیم انت کہ بادشاہ یا جنگ مرد ء راگوشت کہ ”دیوان ء بیابند، روج ء بیابند، شپ ء ناں ساہگ ء بو ء ناں روج ء سرا، ناں سوار بو ء ناں پیادگ، ناں تراپچ گوراہ بیت ء ناں آزگ بیئے، ناں سیر لاپ بیئے ء ناں کژنگ ء ٹیکی بیار گوں بلئے ٹیکی ء مہ بیت“ (اے کسہ چیزے سال پیش من شاپک ء چہ وتی دوستیں سنگت و برات رئیس ہدادات ء چہ ہد امرزی نیں اُستا گلام محمد ء ٹیپ کنگ ات۔)۔ مرد چاچانی جو اباں گٹ بیت بلئے جنگ آئی ء راسر و سونج کنت ء اے پیا آاے درستیں شرتاں پورا کنت۔

اے درج ء چاچانی کساس سک باز انت بلئے اے وہدی من وتی مثالاں چہ ہمداداراں۔ البت بلوچانی گوراہ چاچہ اہمیت ء سرا یک ء دودگہ مثال ادا دیگ المی زاناں۔ گوشت کہ یک رندے کولواہ ء نامی نیں شاعر ملا بہادر یک چاچے بندیت ء مند ء ملا فاضل ء راہ دنت کہ ایشی مانا ء بکن۔ چاچہ چوش انت!

لب بہ لب، سینہ بہ سینہ، میخ در سوراخ شد

یک سفیدی برمی آید، پاک شد ناپاک شد

ملا فاضل ء اے چاچہ کہ ریت آاے چاچہ ء مانا ء دگہ چاچے بندیت ء ملا بہادر ء راہ دنت کہ چوش

انت:

است انت فاعل ء مفعولے

پہناد ء نکاں یک طولے

فاعل کہ وتار ساز کنت

مفعول چو کخر ء ناچ کنت

اے پیمل ملا فاضل ملا بہادر ء چاچ ء مانا ء ہم دنت ء ہے پیش ہم داریت کہ شاعری ء پڑ ء آچہ ملا بہادر ہیچ کمتر نہ
انت۔ اے دونیں چاچانی مانا "جنتر ء آرت" انت۔

چاچانی دگہ بہرے اے ہم است انت ء اے ہماچاچ انت کہ مردم پہ رازی گپانی گوشگ ء واستہ
گوں یکے دومی ء گوشنت ءے، داں کہ ایدگہ نندوکیں مردم آیاں سر پدمہ بنت۔ اگاں سر پدمہ بنت گڑاپہ
چاچ گوشوک ء سلامتی نیست۔ ہے واستہ بازیں و ہداں دانائیں مردماں دیوانانی توکارازی گپ پہ چیر و اندری
انچیں چاچانی توکار گوشگ انت کہ ایدگہ مردم سر پدمہ بوتگ انت کہ باریں چہ چیز ء بارواگپ کنگا انت۔ اے
درگت ء ملا فاضل ء ملا قاسم ء ہے پیہیں چاچانی مثال ء ادادات کنیں۔ گوشنت کہ یک رندے ملا فاضل ء ملا
قاسم یک جاہے دیوانے ء توکاندوک بنت دیم ء لوگ ء یک ڈولداریں جینے درابیت۔ اے دونیں براتاں یکے
ء چم ء کپنت ء آدومی ء را گوشگ لوٹیت کہ چماں کجام نیمگا شانک بدنٹ ء حُدا ء جوڑ کنگیں جلوہ ء بچاریت
بلئے چو کہ دیوان بزمیت ء اے دونیں برات مہمان بنت آیکے دومی ء را اے زبان ء حال دینت۔ یک براتے
گوشیت:

کپودر ماگلیں دمب ء

دومی برات جُست کنت:

کجام دیم ء دیاں گومب ء

اولی: دریک ء کاپر ء لمب ء

دومی: انارے پلگ چو امبہ

اولی: دو تیرے لگیتگ ونگہ

دومی: مہ کشے گیرتہ ونگہ

(بزاں نوں ہمدے کنے بس کنے کن کہ اگاں چدے دیم شتے گڑا بلکیں پاشک بہ بیتہ اے پہ زالہ آئی
لوگہ مردماں کم شری بہ بیت)

(پہ اے بندانی سرجم کنگا من واجہ بوہیر کلاچی، واجہ ہوتی خانہ دگہ بازیں دوستانی لک منتوراں
کہ آیاں فیس بکہ سرا منہ اے بند سرجم کتہ دانتہ اے بندانی مانا پشدرہ سراتاں بازیں روچاں بحث
ہتران کتہ۔)

چاچہ بلوچانی گورائے وہدی ہم یک زندگیں لبزانی تہرے کہ کوہیں چاچانی ہواریہ بلوچ زہگ
نوک نوکیں چاچہ جوڑ کنگا ہم سک تیز انتہ چو کہ یک رندے من شاپکہ (آوہدی ڈل اسکول اتہ) اسکولہ
استاداناں دز بندی کتہ کہ منادو کلاسہ چکاں یک کلاسہ توکا بہ نادین انتہ بہ دینتہ۔ آیاں مناہنجہ شش
ہیاشش ہپتہ کلاسانی چک یکجانا دینتہ دانتہ۔

من چکاناں گوشت کہ یک کلاسہ چکانی گوں دومی کلاسہ چکاں چاچہ جنگہ مانا کنگہ مقابلہ انتہ
یکہ دو گھنٹہ توکا اے چکاں (اگاں مناشریہ سرایا بہ بیت) 150 چہ گیشن چاچہ جتہ مانا کتہ۔ چہ اے
چاچاں گیشتر کوہیں چاچہ انتہ بلئے بازیں انجین انتہ کہ چکاں گوں باز بلدیہ ہما سہمتہ سہمتہ جوڑ کتہ
انتہ گوشت انتہ۔ چہ ایشاں بازیں دہمی ٹولیہ آسانیہ سرمانا کتہ انتہ وہدیکہ چیزے مانا گٹ وگر بوت
انتہ۔

چہ مرچی 120 سال ساری لانگ ورتھ ڈیمز بلوچانی چاچ جوڑ کنگ ء حب ء ذہانت ء گپ جنگ ات (Longworth Dams, Popular Poetry of the Baloches, vol. 1, chap. LXIV) ء شاپک ء گوندواں ہم منا ہے پیش داشت کہ ڈیمز 120 سال پیش ء گپ مرچی ہم راست انت بلئے مئے نابودی انت کہ بلوچ ء لبز انکی مڈی چو کرو دء ڈران ء کپان ء بیگواہ بو ان انت ء ما بلوچ وانندہ ء کلکاراں وتی زور شرء بندگ ء مشائز ہاں داتگ ء ہمیشہ لبز انک سر پد باں ء بس۔ تاں حدے کہ بلوچی چاچانی چنگ ء یکجاہ کنگ ء چشاک دیگ ء کار انت اے کار تنے وہدی گوانزگ ء لا پ ء انت۔ منی زانت ء پد اچاچانی سراولی کتاب واجہ غوث بخش صابر ء چہ بلوچی اکیڈمی 1973 ء شنگ کنگ ات کہ آئی توکاچاچ حسابی انت بزاں سک کم انت۔ یک زمانگے حد امرزی یں عبدالواحد آرات جمال دینی وتی ماہتاک بلوچی ء توکا بجات ء سر حال ء چاچ دیگ بدات کنگ ات، بلئے بلوچی ء وانو کاں سک کم چاچ راہ دات ء چہ اے گانج ء مز نیں چاچے جم کنگ نہ بوت۔ مرچاں انٹرنیٹ ء فیس بک ء جاہے جاہے بلوچی چاچ دیگ بو نگا انت بلئے اداہم سر جمیں دیروی ء اُمید گندگ نہ بو نگا انت۔ ما بلوچ یک چیزے وتی دل ء بد اراں کہ مئے گوراوہد کم ء مقابلہ ثرند ء حساب انت۔ چیزے سال پیش ورنائیں پٹ وپوکار قدیر مجید ء بلوچی چاچانی سراکتا بے چہ سید ہاشمی ریفرنس لائبریری ء نیمگا شنگ بوتگ ات کہ یہ بلوچ قوم ء یہ جہانی فوکلور سٹاں چہ یک بے بہائیں مڈی یے ء کمتر نہ انت۔ اے اولی رند انت کہ کساس 890 چاچ چنگ و یکجا کنگ بوتگ انت۔ اے چاچ چہ بلوچستان ء جتائیں دمگاں یکجا کنگ بوتگ انت ء بلوچی ء بازیں گالوارانی چاچ اے کتاب ء توکا ہوار انت۔ گوں اے کتاب ء ہے پیمیں کتابانی وانو کاں دز بندی انت کہ اگاں آیانی زانت ء پد اکجام یک چاچے تنے وہدی دیگ نہ بوتگ آہماچاچ ء کا گدے سر انبشتہ بکن انت ء ہے کتابانی تہا ایر بکن انت داں کہ اگاں ہے کتابانی دگہ ایڈیشنے چاپ بیت یا نوکیں کتا بے چاچانی سرء چاپ بیت ہماچاچ ہے کتاب ء دیگ بہ بنت۔ ما باید کہ یہ وتی لبز انکی مڈیانی چنگ ء یکجاہ کنگ

ۛیکجہ کتگیں مڈیاں یکے دہمی ۛرادیک ۛبہیلی مہ کنیں چیا کہ چہ بہیلی ۛمئے زبان ۛآئی لبز انک ۛدامن تنک ۛ
لُک بنت۔

اے درگت ۛباید کہ تربت ۛشال ۛدانشگاہانی بلوچی ڈیپارٹمنٹ بلوچی زبان ۛسرزبانی لبز انکی مڈی ۛ
چنگ ۛیکجہ کنگایک مشن ۛپیما بزور انت ۛاے درگت ۛحاصیں ٹیم ۛپروچیٹے بہ ٹاہین انت داں کہ بلوچی ۛاستیں
لبز انکی مڈی پہ آوکیں نسلاں رکینگ بہ بیت۔ اے پُر آسراتیں ۛروژنائیں دور ۛتو کاگاں ماوتی لبز انکی مڈی
گارو بیگواہ بو کگا اشت تہ مارا بلوچ ۛراجد پتر ہج نہ بکشیت گوشتیں دور ۛمردماں اے سرپدی نہ داشنگ کہ اے
مڈی چنکس اہم انت بلئے مارا سرپدی است کہ اے مڈی چنکس اہم انت ۛاے کہ بے سرزبانی لبز انکی مڈی ۛ
زبانے اے گوشت نہ کنت کہ آپراہ ۛشاہگان انت ۛاے کہ آزندگ ۛسلا متیں زبان ایت۔ ہمے واستہ باید
انت کہ مامرچی نیں کار ۛپہ باند ایلہ مکنیں۔

شونڊات:

غوث بخش صابر، (1973): چاچ و بند، بلوچي اڪيڊمي، ڪوئٽه،

قدير مجيد، (2013): چاچ گنج، سيد هاشمي اڪيڊمي، ڪراچي،

Abbott, G.F., 1903 Macedonian Folklore, Cambridge University Press, Cambridge.

Abrahams, Roger D., 1980 Between the Living and the Dead, Folklore Fellows Communications, vol. 225, Suomalainen Tiedekatemia, Helsinki.

Ben-Amos, Dan, 1979 "Solutions to Riddles", in Chatman, S., Eco, U., and Klinkenberg, J. (eds.), A Semiotic Landscape: Proceedings of the First Congress of the International Association for Semiotic Studies, Milan, June 1974/Panorama sémiotique: Actes du premier congrès de l'Association Internationale de Sémiotique, Milan, juin 1974, (pp. 1035-1038). Mouton, New York.

Bhagwat, Durga, 1965 The Riddle in Indian Life, Lore and Literature, Popular Prakashan, Bombay.

Dundes, Alan and Ved Prakash Vatuk, 1974 "Some Characteristic Meters of Hindi Riddle Prosody", Asian Folklore Studies, 33, 1:85-153.

Fussell, B. H., 1980 "The 'Neck Riddle' and Dramatic Form", New York Literary Forum, no. 5, pp. 161-71.

Elisa, Michael, 1995 "Neck-Riddles in Mimetic Theory", Contagion Journal of Violence Mimesis and Culture, 2(1):189-202.

Elisa, Michael, 1998 "Neck-riddles (AT 927): the two faces of the scapegoat", Summary Ph. D. Utrecht University 1998, Shaker Publishing, Maastricht.

Leather, Ella Mary, 1992 The Folk-Lore of Herefordshire: Collected from Oral and Printed Sources, published by Lapridge Publications, Hereford (first published in 1912 by Jakeman and Carver, Hereford).

Norton, F. J. 1942 "Prisoner Who Saved His Neck with a Riddle", Folklore, Volume 53, no. 1, pp. 27-57.

Robert Rodriguez, 1998 "Riddle Me This and Riddle Me That", published in WIP, Winter 1998. Accessed on July 28, 2013 at <http://www.alanirvine.com/wip/robraves/riddle.htm>.

Rokem, Freddie, 1996 "One Voice and Many Legs: Oedipus and the Riddle of the Sphinx", in Galit Hasan-Rokem and David Shulman (eds), Untying the Knot: On Riddles and Other Enigmatic Modes, Oxford University Press, New York - Oxford, pp. 255- 270.